

megismétlése, hogy a mezei munkák során miképp kell élni az idővel, vagy pedig hogy Telamon egy helyen azt veszi ki Dénes páter szavaiból, hogy az „mindenkor az eke mellett” akarja tartani őt (az ide kívánczós idézeteket tovább szaporíthatnánk), nyilvánvalóan olyan birtokosokra utal, akik földjára adékukból fedezik léha és rest életmódjukat. A sommás említésekből ugyan nem derül ki, hogy merre voltak ezek a birtokok, és az sem, hol feküdt az a nagyúri lak, ahol a társalgás lezajlott, ez azonban aligha lehetett a Versailles, hiszen ha arra gondolt volna, akkor bizonyára annak a feltűnően cifra életmódjáról ejtett volna néhány elítélő szót. Inkább egy vidéki kastélyra gondolhatott. Ezt már csak azért is megtehetette, mert Versailles-t némiképp azokban is elkezdték utánozni, Dénes páter és a vidéki kisarisztokrácia mentalitásában nevelkedett Angelika szájába adott szavak viszont a birtokával még dolgosan tördő földesurak hagyományait helyezik szembe a pazarló újmódival. Más szavakkal: Courtin a földbirtokos arisztokrácia és a nemesség konzervatív szárnyának, a kastélyok és az udvarházak világának nézeteihez áll közel, ahhoz a „mély” Franciaországhoz, amelyet még alig érintettek XIV. Lajos idejének új szokásai. Úgy látszik, maga is hitt a régi er-

kölcsök erejében, hiszen olyan személyeket tett meg a tartalmatlan újmódi képviselőinek, akik mindössze néhány napos térítő munka után máris szakítottak a korábbi szokásaikkal.

Mikes nyilvánvalóan érdeklődéssel vette kezébe Courtin munkáját s az sem lehetetlen, hogy a belőle áradó udvarházi morál otthoni emlékeket ébresztett benne. Arra, hogy Mikes nem követte szolgai módon Courtin munkáját, sőt helyenkint erdélyies-magyaros atmoszférát adott neki, Hopp Lajos a kötetünkhöz írt bevezető tanulmánya már sokoldalúan rámutatott. Így különösen arra, hogy Mikes miképp tette világosabbá és áttekinthetőbbé Courtin helyenként nehézkes könyvét, miképp rövidítette a hosszadalmas értekező részeket s a bonyolult mondatszövevényeket miképp hangolta át a saját finomabb melódiáira és nem utolsósorban arra, miképp itatta át az eredetijét a maga szubjektív világának másfajta eredetiségével. Abban is egyetérthetünk Hopp Lajossal, hogy Mikes így a francia szövegnél jóval közelebb került ahhoz, amit szépirodalomnak nevezhetünk. Más szavakkal: Mikes prózája a maga idejében frissebb, modernebb volt, mint Courtiné.

Baróti Dezső

RADNÓTI MIKLÓS. BIBLIOGRÁFIA

Összeállította Nagy Mariann. Bp. 1989. Petőfi Irodalmi Múzeum. 479 l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiái füzetek. XX. századi magyar írók bibliográfiái [1. sz.]

A magyar irodalomtudományi kutatás segédeszközeit „gyártó” Petőfi Irodalmi Múzeum annyiféle kiadványa (bibliográfiája, repertórium, fototéka, levelezéskötete stb.) után új sorozatot kezdett. Fő célja — mint előszavában Botka Ferenc főigazgató írja — a kritikai kiadások elősegítése. Joggal vállalja ezt a feladatot a múzeum, hiszen kéziratanyagának birtokában egyre inkább neki kell a kritikai kiadások, a textológiai munka műhelyévé válnia.

E sorozat gyűjtőmunkálatai az OTKA támogatásával 1986 őszén kezdődtek. Az első kötetet a közeljövőben Németh László, Szabó Dezső, majd Babits Mihály bibliográfiája követi.

A személyi bibliográfia szerkezete

E sorozatnak mintegy előképe az 1978-ban megjelent Krúdy-bibliográfia, az időközben elhunyt Gedényi Mihály gazdag anyagú és új módszerű munkája. Újítása az időrend elvének minden eddiginél következetesebb érvényesítése. Ez két dologban mutatkozott meg. Egyik, hogy a primer és szekunder anyagot (az író műveit és a róla szóló szakirodalmat) egyetlen időrendben közli. Kár, hogy nem eléggé következetesen, mert a szekunder irodalmat nem osztja a primer tételek közé, hanem egy-egy év végén saját időrendjükben adja. Ugyanezt teszi a könyvekkel is: az

év végére csoportosítja őket. Holott (mint Fülöp Géza Közhalmi-bibliográfiája bizonyította) e kétféle anyag szoros időrendben közölve növeli a bibliográfia információgazdagságát; könnyen kezelhető; s még azt a korábbi kényszerű következetlenséget is kiküszöböli, hogy az önálló művekről szóló ismertetések (azaz szekunder tételek) a művek (tehát a primer tételek) között tűntették föl.

A Közhalmi-bibliográfia főlegesen megszorította a fajtákat azzal, hogy a tartalmi szempontot (*tétele, róla*) olyan formai szemponttal keresztelte, mint hogy a tételben szereplő közlemény önálló kiadvány-e, vagy lapban, folyóiratban jelent-e meg. A személyi bibliográfia (biobibliográfia) szerkesztéről írva (*Könyvtáros* 1987. január) rámutattam, hogy ez a teljesen külsőséges, formális ismérv a bibliográfia használója szempontjából közömbös. Ha ő újságcikkben talál választ kérdésére, többre megy vele, mint egy könyvcímmel, amelyben esetleg csak egy-két eldugott bekezdésben talál feleletet arra, amit keres. Bizonyos esetekben a cikk még előnyösebb lehet, hiszen tüzetesebb címével egyértelműbb fölvilágosítást ad, míg a könyv (kivált tárgy- és névmutató híján) dzsungel lehet számára, amelyben hosszasan kell keresgélnie.

Azt javasoltam tehát, hogy csak a primer és szekunder tételeket különböztessük meg (pl. az egyiket dőlt szedéssel). A könyveknek az időszaki kiadványokban megjelent közlemények közé sorolása sem okozhat nehézséget: akkor leszünk leghívebbek a történeti valósághoz, ha az önálló művet tartalmazó tételt a róla megjelenő első ismertetés (*terminus ante quem*) elé helyezzük.

Sajnos, Gedényi Mihály újítását a mostani sorozat első kötete, a Radnóti-bibliográfia nem követi. A már túlhaladott kettőséghöz, párhuzamos időrendhez tér vissza, sőt a primer (I. rész: *Radnóti Miklós önállóan megjelent kötetei és ismertetéseik*) és szekunder (II. rész: *Radnóti Miklósról szóló irodalom*) anyagot még tovább bontja (III. rész: *Utóélet*), mintha az ide tartozó tételek nem volna az II. részben szereplőkkel teljesen azonos jellegűek, érdekűek, tehát csupán az íletraiztól meghatározott folytatásaik. Bonyolította még azzal, hogy az utóéletet nem 1944. november 9-től számítja, hanem inkább 1946-tól, a *Tájékoztató és megjele-*

nésétől, mintha ezt a kötetét még maga a költő gondozta volna.

Elsőkaszott Kaffka-kötet

E merev formai széttrancsfrozásnak esett áldozatul Radnóti egyetlen szerkesztői, textológusi teljesítménye, Kaffka Margit összes verseinek sajtó alá rendezése. Minthogy Nagy Mariann ilyen kategóriát nem ismer, e fontos könyvet kihagyta a bibliográfiából. Mindössze Radnótinak e kötetben frott jegyzete lebeg a szemében (588. t.), ferde zárójelek között, tehát a bibliográfustól adott címmel (*Jegyzetek Kaffka Margit összes versei. Bp. 1943. Franklin-társulat c. kötethez*). Ez azért sem pontos, mert a *Jegyzetek* cím szerepel a kötetben, tehát ennek nem kellene zárójelek közt lennie. De magyaráznia kellett volna az 1943. évet, mert ez viszont sehol nincs a kötetben, tehát a keltezés megokolásra szorul. Annál inkább, mert Réz Pál (*Radnóti Miklós művei*, 1976. 1045.) 1940-re, Kozocsa Sándor (*Kaffka Margit összes versei*, 1961. 221.) 1944-re teszi e kötet megjelenését. Nagy Mariann keltezését erősíti meg maga Radnóti, amikor 1943. decemberi megjelenéséről ír (*Művei*, 1976. 795.) valamint a kötetéről megjelent első ismertetés kelte: Szabó Zoltán a *Magyar Nemzet* 1943. december 17-i számában már írt róla.

Tovább bonyolított szerkezet

Nagy Mariann a három fő részen belüli csoportokat még tovább szaporította. Nem vette át Gedényi gyakorlatát, hanem az I. részben külön időrendben adja az önálló műveket, majd újra kezdi az időrendet az *Egyes művek*, azaz egy-egy vers, cikk felsorakoztatásával. A II. részben szintén megkülönbözteti a „kötet formában” megjelent munkákat és a cikkeket, tanulmányokat, „egyéb közleményeket”. Hogy mennyire okatlan ez a merev szétválasztás, jellemzi a „könyv formában” megjelent első tétel: Madácsy László füzete (890. t.) mindössze 15 lap; alig több, mint egy kolumnás újságcikk.

A III. részt is tovább bontotta (*Irodalom, Zene, Képzőművészet, Film, Kultusz*). Irodalmon itt szépirodalmat, a költőről írt regényt, elbeszéléseket, verseket kell érteni. De itt közli pl. Csoóri Sándor *Radnóti szü-*

lőháza című esszéjét (2020. t.) is, mintha ez különbözne pl. Ortutay Gyula hasonló tárgyú tanulmányától (esszéjétől?), Radnóti otthonairól (1050. t.).

Még erőltetettebb a „kultusz” megkülönböztetése a II. részben felsorolt cikkek*ől. Nagy Mariann minden erőlködése ellenére sem tudta ezeket szétválasztani. Csaknem szó szerint azonos közlemények (Radnóti-szobrot adományozott a Kulturális Minisztérium a jugoszláviai Bor községnek) egyike a II. részben (1757. t.), másika a III. részben található (2518. t.). Vajon minek kellett nagy fáradsággal elválasztani azt, ami együvé tartozik, s amit az élet együtt, egymásután tálcán kínál föl?

A bokrosítás

Gedényi Mihály másik újítása abban állt, hogy — mint Botka Ferenc kiemeli — az első közléshez csatlakoztatta a későbbieket (még fordításait is). „Egy-egy mű bokrában tehát mindent megtalálunk, ami a kérdéses szöveg utóéletére vonatkozik. S egyben rögtön az is kiderül ebben a szerkesztésben: ismert, többszörösen újraközölt vagy elfeledett, sőt ismeretlen alkotással állunk-e szemben.”

Sajnos ez a — kritikai kiadást leginkább szolgáló — módszer a Radnóti-bibliográfiában az ígért ellenére sem valósult meg. Az ugyan ennek a kiadványnak kétségtelen hozadéka, s valóban hozzájárul a kritikai kiadás anyaggyűjtéséhez, hogy napvilágra hozott több mint egy tucatnyi korai Radnóti-verset, zsenget. Így az ezeket tartalmazó tételekben (117–124.) az első és egyetlen lelőhely után nem áll semmi, jelezvén, hogy a vers, cikk kötetben még nem jelent meg. Ám a 125. tételben szereplő *Rózsa* c. vers már benne van a Réz Pál gondozta *Radnóti Miklós Művei* 1976. évi kiadásában, noha erről a bibliográfia nem tudósít, sőt félrevezet, mert azt a látszatot kelti, mintha e vers is „elfeledett” volna! A *Hív a Duna* és a *Szemem meredten borba meredt* c. verseket M. Pásztor József közölte a *Tiszatáj* 1969. májusi számában. Innen (139., 140. t.) is hiányzik ennek közlése. Csak a II. részben szerepel Pásztor közleménye (1394. t.), ám összefüggése az I. részben szereplő versekkel eliskad.

Egyáltalán nincs „bokrosítás” a II. részben. Itt valahány utánközlés a saját idő-

rendi helyén szerepel, annyiszor, ahányszor megjelent. Még jó, ha a bibliográfia föltűnteti, hogy L. vagy Ua. — és rölsorolja a többi tétel számát. Mindez fölöslegesen szakítja szét az azonos tételeket, és rengeteg helyet elpazarol. S megint becsap, mert a bibliográfia nem 2626 tételt tartalmaz, amennyi az utolsónak a száma, hanem talán csak a felét, netán harmadát.

Annál meglepőbb, hogy a III. rész szépirodalmi fejezetében egyetlen tételszám alatt szépen sorba vannak szedve az azonos közlések. Pl. Csoóri említett esszéjének három megjelenése is egyetlen tétel. Bizonyosságul, hogy így is lehet. Pontosabban: csak így kellene lennie.

Képtelen betűrend

Örvedetes, hogy az önálló művek ismertetései a megjelenés időrendjében sorakoznak. (*A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* 1985. évi kötetében még mindig a szerzők semmit sem mondó betűrendjében!) Ám sajnos a II. rész évenkénti közlésrendje már nem követi a Krúdy-bibliográfiában mintául kapott szoros időrendet, hanem szintén visszatér a szerzői betűrendhez, sőt ezen belül vagy szerzőtlen cikkek esetében a cikk címe szerinti betűrendhez.

Képtelen dolgok következnek ebből a mechanikus, logikátlan sorrendből. Előbb olvasunk arról, hogy Radnóti szerepelt a Dugonics Társaságban (913. t.), utóbb, hogy majd ott fölolvassa verseit (914. t.); előbb, hogy eltemették Budapesten (957. t.), utóbb, hogy kihantolták Abdán (968. t.). A vita is teljesen összekuszálódik ebben az értelmetlen betűrendiségben. Előbb találjuk Bálint Györgynek Rónai Mihály Andrással pörlekedő cikkét (933. t.), utóbb magát a vitatott bírálatot (935. t.). Ha hozzávesszük, hogy Radnóti választát jóval előbb (366. t.), Rónai Mihály András visszaemlékezését pedig jóval később és a korábbi tételekre való utalás nélkül kapjuk (1934. t.), akkor nyilvánvaló, hogy az időrend mellőzése milyen összefüggések fölismerésétől fosztja meg a bibliográfia használóját.

Egyenesen nevetséges, amit az utánközlések tételeiben, különösen az önálló alcímekkel ellátott, terjedelmesebb tanulmányok ismételt közléseiben tapasztalunk.

Ortutay Gyula *Fényes, tiszta árnyak* c. kötetének Radnóti-tanulmányai elemző (analitikus) címfővellettel egyetlen tételt alkotná; most 11 tételt (1514–1524) tesznek ki. Bori Imréné a szabadkai 7 *Napban* megjelent cikksorozata szintén csupán egyetlen tételt; itt ugyancsak 11 (1850–1855, 1857–1859, 1862, 1863). Ez utóbbi ráadásul a sorozat természetes időrendjét (amely azonos Radnóti pályaképével) mesterségesen összekuszálja — a címek betűrendje szerint!

A legmegdöbbentőbb Tolnai Gábor Radnóti-tanulmányának szereplése e bibliográfiában. Először 1962-ben jelent meg bevetőként a *Magyar klasszikusok* sorozatának Radnóti-kötetéhez. Minthogy az erről szóló tétel a primer irodalomba van sorolva, először ott találjuk (46. t.). Meglehet, hogy már előtte vagy egyidejűleg közölte Tolnai az *ItK*-ban, szintén 1962-ben (1160. t.). 1967-ben megjelentette az *Arcképek a magyar szocialista irodalomból* c. gyűjteményben is. Ezt a bibliográfia öt fejezete szerint öt tételben közli, a fejezetek természetes sorrendjét a fejezetcímek kezdőbetűje szerint (!) összekuszálva ebben a sorrendben: 1323., 1319., 1324., 1325., 1322. Nunc venio ad fortissimum: ugyanez az egyetlen közlemény Tolnai *Tanulmányok* c. kötetéből (1970) főlvéve már hét tétellel bővül, s ugyanazon rend (*lucus a non lucendo!*) szerint így összezagyválva: 1460., 1461., 1459., 1457., 1463., 1464., 1458. Ember legyen a talpán, aki e bibliográfia szerint természetes rendjébe visszaállítva üti fel e tanulmányt a könyvben. De minek akkor nagy munkával szétdobálni? S minek 14 tétellel tupírozni az egyetlen tételt?

Keletkezéstörténet

Nem szolgálja a célt, a kritikai kiadás ügyét, hogy a bibliográfia az alkotások besorolásában egyedül a megjelenés keltezését veszi figyelembe a kritikai kiadásban fontosabb keletkezés időpontja helyett. Radnóti — a *poeta doctus*, sőt *filologus* — gyakran keltezte költeményeit. Így pontosan tudjuk, hogy pl. említett *Rózsa* c. versét 1926. június 9-én írta, vagy legalábbis ezen a napon fejezte be. Időrendi helye tehát nem a megjelenés, december elseje (125. t.), ahol most van, hanem hat tétellel előbb, a 119. és 120. t. közt van. A *Péntek éji groteszk*

sem 1931-i vers, ha akkor jelent is meg, hanem 1930. szeptember 19-i (191. t.). A pálya végéről is idézhetek néhány nem is jelentéktelen példát. A legszembeötlőbb a Bálint György emlékére született *Ötödik ecloga* esete: 1946-ba van besorolva, holott 1943. november 21-én keletkezett (728. t.). A *Nem tudhatom* 1945. július 10-i megjelenése szerint szerepel, pedig 1944. január 17-én született (707. t.).

Hiányoznak az időrendből a később előkerült alkotásoknak legalább az utalásai. Pl. Radnótinak 1932. szeptember 27-én frott alapvizsga-dolgozatára (872. t.) a 230. és 231. tételek között; 1934 decemberében írt francia zárthelyi dolgozatára (877. t.), 1934. december 29-én kelt önminterjújára (883 = 1830. t.) a 69. lapon, a 267. és 268. t. között; a Gaál Józsefről szóló rádióelőadására (889. t.) és a Sík Sándort köszöntő versére (764. t.) a 111. lapon a 438. t. előtt kellene utalni.

Ugyanez vonatkozik a szekunder irodalom besorolására is. Pomogáts Béla 1969. november 16-án emlékezett az Egyetemi Színpadon Radnótira (1449. t.); Czine Mihály 1969. november 29-én leplezte le Radnóti pesti emléktábláját (1433. t.); később megjelent szövegüknek tehát már az előző év anyagában kellene szerepelnie.

Kutatástörténet

Ezek a példák egyszersmind azt is mutatják, hogy a bibliográfia nem tükrözi híven a Radnóti-kutatás fejlődését. Elszakítva egymástól a felfedezett vagy megtalált Radnóti-műveket az őket megmentő közleményektől, elhomályosítja a kutatók (példáim szerint M. Pásztor József, Baróti Dezső, Erdei Klára, Kordás Zoltán, Lengyel András, Salamon István) teljesítményét. Teljesen elsikkad pl., hogy a *Mese a szomorúfűzfáról* c. elbeszélést (229. t.) Csaplár Ferenc közölte (*Egy ismeretlen írás, Tiszatáj* 1964. 5. sz. 7.).

Annotációk

A bibliográfia egyik hivatása, hogy a homályos, túl rövid, általános című tételek közelebbi tárgyról tüzetesebben tájékoztasson. Erre való a lelőhely után (rendszerint külön sorban, de takarékosan kisebb betűvel) a magyarázó jegyzet (annotáció). *Ol-*

vastuk (1098. t.) vagy *A Rádióban hallottuk* (1072. t.) címmel hiába van tétel a bibliográfiában, ha nem közli, mit olvastunk, mit hallottunk, annyi, mintha ez a tétel nem is volna benne. Pintér Lajos *Angyali zene* c. cikkéről (1794. t.) az annotáció elmondja, hogy Kormos István azonos című verse kapcsán fródott, épp csak az nem derül ki, mi köze Radnótihoz?

Nemes György cikkének címe: *Megvan a gyilkos* (1911. t.). Annotáció híján valamilyen metaforának hihetnénk, holott Nemes — Tolnai Gábor nyomán (907 = 1978. t.) — megnevezi Tálás András hadapród őrmestert: ő adta ki a parancsot a kivégzésre. Ezt a herosztratoszi hírességű nevet az annotációnak meg kellett volna örökítenie az irodalomtörténet számára. Azért is, hogy az Ortutaytól jó szándékkal támasztott legendát, amely szerint a költőt — *Razg'dnicijá*-nak sejtetőd utalása nyomán („Der springt noch auf!”) — SS-katoná lett volna agyon, bármilyen sajnálatos, meg kell cáfolnunk. S ezt a cáfolatot a bibliográfia elmulasztotta akkor is, amikor egy közlemény címében hirdette (1245. t.)

Ha nem mondjuk meg, kit tartott Radnóti „föhlígított Adynak” (ti. Mécs Lászlót), jelentéktelenné csökkentettük az előadásáról szóló hírt (915., 916. t.). Annotáció híján nem derül ki, Zolnai Bélának egy tételben megadott két cikke azonos-e, vagy folytatás (982. t.). Szintén adós az annotáció annak kimondásával, hogy a 989. és 990. t. azonos: mind a kettő Ortutaynak a szegedi Radnóti-dombormű leleplezésekor elmondott beszédének szövege. (Nem szobor, mint a 2274. t. címe mondja.) Leonyid Pervomajszkijnak Radnótiról szóló írása három tételben szerepel, anélkül, hogy az annotációkból megtudnánk, egyetlen írásról van szó, csak két fordításban (58., 1921., 1365. t.). Az 1416. t. annotációjából nem derül ki, hogy Tolnai Gábor a szegedi Bokor utcai emléktábla előtt mondta el beszédét, s ez azonos az 1584. tétellel. A szegedi irodalmi kávéház emlékestjéről nem az a lényeges, amit az annotációban olvasunk (2011. t.), hanem amit nem: Baróti Dezső és Tolnai Gábor szereplése. — Pontatlan az annotáció, amikor azt állítja, hogy Beney Zsuzsának a *Kortársban* megjelent tanulmánya (1184. t.) hozzászólás E. Fehér Pál *Népszabadság*-beli cikkéhez (1197. t.). Éppen fordítva: E. Fehér Pál vádol-

ta Beney Zsuzsát, hogy torzképet rajzolt Radnótirol. A szoros időrendi közlés nyilván ráébresztette volna Nagy Mariannat e tévedésre. Dehát a *B* előbb van az ábécében, mint az *F*...

A levélközléseket tartalmazó tételekben, olykor, helyesen, közli az annotáció a levél keltét (pl. 1191.l 1428. t.). Többnyire azonban adós marad ezzel, holott egyedül ennek alapján állapíthatjuk meg egy-egy levél azonosságát, ismertségét vagy ismeretlenségét. Pl. az 1543. tételben tíz levél közül hatnak megkapjuk a keltét, négynek nem. Elek László három levélközlésének (1046. t.) csak éveit kapjuk (1938, 1939, 1941); Szig Rezsőnek két helyen is megjelent levélközléséről csak azt, hogy 1941-ből való (1135. t.); Harmat Ida közléséből (1373. t.) csak annyit tudunk meg, hogy 1938-ból való. De hogy a Kner Imrének *A könyv mestere* címmel 1969-ben megjelent levelezésében (270–272.) kiadott 1941. március 11-i levél azonos-e az előbbiekké közt felsoroltakkal, ez nem derül ki. A bibliográfia egyébként ezt a levelezéskötetet nem vette föl.

Ugyenez a hiányérzetünk a dedikációk keltezésével kapcsolatban is (pl. 1707. t.).

Tévesen utal az annotáció az 1225. tételben Bori Imrének két közleményére. Írássom Borinak a 892. tételben szereplő könyvéről szólt — még megjelenése előtt. Téves az 1790. tételben Radnóti egyik szegedi lakásának, a Jerney-háznak címe: nem Széchenyi utca, hanem (mint az 1051. t. helyesen írta) Széchenyi tér 8.

Néhány helyen hiányzik az utalás a kötetbeli utánközlésre. Pl. Ortutay tanulmánya (1082. t.) megjelent *Írók, népek, századok* (1960) c. könyvében is. Bényei József cikke (1803. t.) a *Magyar írók pere* (1984) c. könyvében. Lengyel András dolgozata (1995. t.) már a bibliográfia időhatárán túl az *Útkeresések* (1990) c. kötetében.

Hasznos lett volna az annotációban mindenütt föltüntetni, ha valamely közlemény verselemzést tartalmaz. A mutatóban ezekre utalva az oktatás hasznos segédeszközt kapna készen.

A költőről készült szobrok, képek kapcsán is sok mindennel adós a bibliográfia. Ha már itt sem időrendben közölte anyagát, legalább aszerint csoportosította volna, hogy egy-egy szobrot hol állítottak föl. Varga Imre szobrai pl. Borban, Mohácson,

Tihanyban; de abból a címből, hogy *Radnóti a főtéren*, senki sem találja ki, melyik városban (2331. t.). Két tételből (2498., 2500.) sem derül ki, hogy Szabó Ferenc *Hazatérés* c. lemezén melyik Radnóti-vers van megzenésítve. Lehet a *Hasonlatok* (2217. t.), lehet a *Két karodban* (2230. t.), lehet a *Zápor* (2260. t.), de lehet közülük bármely kettő, esetleg mind a három. Ám nem éppen az-e a bibliográfia egyik rendeltetése, hogy a fölösleges kereséstől megkímélje azt, aki egyiket le szeretné játszani?

Rövidítések

A bibliográfia föltűnő hibája: terjengőssége. Ez nem csak a már említett szerkezeti hibákból adódik. Sokszor megírtam már, megismételtem: a bibliográfia nem regény, nem olvassák folyamatosan, csak föl-fölküik, elég tehát petittel szedetni, sőt az annotációt nonpareille-jal. Bibliográfiában célszerűbb és takarékosabb a kéthasábos szedés. Elég rápillantani a 116–119., 157–160. lapokra, hogy lássuk, mennyi eltékozolt hely fehérlik üresen. Egy sereg dolgot lehetett volna rövidíteni. Így pl. Radnóti nevét (R. M., R.) köteteknek címét (pl. *PG = Pogány köszöntő*) kezdőbetűkkel. Ugyanakkor teljesen fölösleges még rövidítve is folyton ismételtetni, hogy *ism.* (mindjárt az 1. tételben, amelyben külön ki van emelve, hogy IRODALOM!) vagy *Tan.* (pl. a 907. tételben, amelynek viszont a címében van, hogy *Radnóti-tanulmányok*). S milyen alapon különböztette meg Nagy Mariann a tanulmányt a közönséges cikktől? Miért tanulmány az én rövidke hozzászólásom Holló Jenőről (1817. t.), s miért cikk Csaplár Ferenc írása Radnóti szegedi hétköznapijairól (1360. t.)? Mi értelme az utánközlések tételeszám nélküli utalásaiban visszafelé „bokrosítani”: ismét közölni az első megjelenés teljes címfölvételét (pl. *Zaj, estefelé*, 53. l.). Nem elég a korábbi tételeszámra (192.) utalni?

Fölsőleges a régi bibliográfiai szabvány szerint kirakni az egyenlőségjelet az időszaki kiadványokból kiemelt írások címfölvételében: ez is rengeteg helyet elvesz, holott az újság, folyóirat címe egyértelművé teszi a lelőhelyet. Célszerűbb szerepe volna az egyenlőségjelnek az utánközlések azonosságának jelölésére, pl. éppen Zolnai említett cikkében (982. t.).

Érdemes lett volna viszont a vezetékneveket csupa nagy (verzális) betűkkel szedetni.

Álnevek

A bibliográfiának azt a szerepét, hogy a névtelen, álneves, betűjegyes cikkek szerzőit kideríti, és szögletes (itt technikai okokból ferde) zárójelek között megadja, Nagy Mariann a lehetőségekhez képest megvalósítja. Néhánnyal azonban még szolgálhatok. B. E. = Bene Ede. -bel- = Bernáth László. Cs. L. = Csányi László. D. L. = Domonkos László. (dalos) = Dalos György. (g. i.) = Gábor István. (g. t.) = Garai Tamás. (harangozó) = Harangozó Márta. (kristóf) = Kristóf Károly. L. A. = Lengyel András. Madarasi Péter = Péter László.

Mutató

A tudományok publikációk Achilles-sarka — Borsa Gedeon szellemes megállapítása (*Magyar Könyvszemle*, 1985. 84.) szerint — a mutatózás. Az is baj, ha nincs, az is, ha sok van belőle. A Radnóti-bibliográfiában sok van. Nem kettő, ahogy a tartalomjegyzékből látszik (címmutató, névmutató), hiszen a címmutató még tovább tagolódik: versek, elbeszélések, önéletrajzi írások, cikkek, tanulmányok, ismertetések, átköltések, műfordítások — ez szintén tovább hasad versre, prózára, színműre —; sőt külön mutatójuk van a köteteknek, s végül a Radnótinak tulajdonított műveknek.

A használnak tehát először e tucatnyi mutató közt kell eligazodnia, de ebben *élfefj* sem segíti. Így ki van téve annak, hogy átlapozza azt a mutatót, amelyben keres, és bosszankodik, míg megleli a sok közül azt a mutatót, amelyre éppen szüksége van.

Holott a jó mutató — ezt is megírtam már néhányszor — olyan, mint a nagyáruház: mindent egy helyen talál benne a kereső. Egyetlen betűrendbe szedett, egyéges index, amelyben a tárgy vagy forma szerinti különbséget tipográfiával (pl. a címet dőlt szedéssel), esetleg rövidítéssel (pl. a verselemzéseket v. betűvel) jelölik.

A kéthasábos szedés itt még indokoltabb, mint a tételek közlésében. A számok között a vessző megtakarítható. Egy-egy betű közt hézagot hagyni megint papírpa-

zarlás; az iniciálé dőlt szedése teljesen elég a figyelemkeltésre. A mutató készítője nem ismeri a szomszódos számok összevonásának általános -gyakorlatát. Három egymásutáni számot már takarékosabb összevonni, hát még annyit, amennyit pl. Emery George neve alatt találunk. Azt is tudni illeik, hogy a magyar ábécében a cz a cs után következik.

Egyéb észrevételek

A bibliográfia rendjében haladva adom elő még néhány kisebb megjegyzésemet. Radnóti doktori értekezése (Radnóci Miklós névvel) és a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának kiadásában Radnóti Miklós névvel megjelent könyv ugyanannak a kiadványnak csupán címlapban és borítólapon eltérő változata: ez utóbbi tehát csak fiktív 2. kiadás (6. t.). A 17. és 18. t. valószínűleg fölcserélendő: az *Orpheus nyomában* 1943 szeptemberének elején már megjelent, *La Fontaine meséi* csak karácsonyra. A *Napló-t* (116. t.) ismertettem (*Délmagyarország* 1989. márc. 11.), és méltatta Csibra István is (*Népszabadság* 1989. márc. 15.). Nem közli ugyan a bevezető, hogy Nagy Mariann mikor fejezte be anyaggyűjtését, de a legutolsónak látszó 2017. tétel 1989. május 5-ei; úgy látszik tehát, hogy ezzel a nappal zárul a bibliográfia. Az előbb hiányolt két tétel ezen az időhatáron belül jelent meg.

Csaplár Ferenc könyvét (895. t.) ismertette még Ruszoly József (*Szegedi Egyetem* 1967. febr. 8.) és Krajkó András (*Délmagyarország* 1967. febr. 26.) is.

A 236. t. annotációjában azt olvassuk, hogy Radnóti Miklósné szerint ez a tanulmány (*A néger kérdéshez*) nem Radnóti írása. Akkor miért szerepel? Mert, ellentétben a Baróti Dezső és Lengyel András vitatta *Nyári levél Párizsból* című írással, erről nem tudjuk meg, hogy ki tartja Radnótiénak.

Az ajánlások szövegét dőlt betűs szedéssel kellett volna kiemelni. „Sik Sándornak ajánlva” — ebből nem derül ki, pontosan hogyan szól az ajánlás (308. t.). Ha másutt fontos, hogy egy kiadvány Enyvári Herbert rajzaival jelent meg, nem mellőzhető, hogy *Az angol irodalom kincsházá-t*, amelynek Radnóti munkatársa volt, Halász Gábor szerkesztette (136.). Megtévesztő, hogy a 741. tételben szereplő vers (*Egy*

hírlapíróra) címfőlvételében a „Gogolák Lajos ellen” annotáció úgy szerepel, mintha a vers alcíme volna. Az annotációt — mint előbb írtam — célszerű külön sorba (esetleg kisebb betűkkel is) szedetni, de ha a címmel azonos sorban szerepel, szögletes (itt ferde) zárójelek közé kell tenni. Azt is elvárnánk, hogy a bibliográfus hivatkozzék forrására: min alapul annotációja. Ez vonatkozik az *Egy verselőre* (745. t.) című vers annotációjára is. Erről Koczkás Sándor jegyzete (Radnóti Miklós: *Versék és műfordítások* Bp. 1954. 456.) szól.

A 859. t. naplórészletéről utalni kellett volna a naplóra (116. t.). A 883. tételben az 1830-ra, amelyben a közlő Lengyel András is föl van tüntetve.

Vasvári István úttörő Radnóti-bibliográfiája (894. t.) annyit mindenképpen megérdemelt volna, hogy az előző vagy a bevezetés külön is ejtsen róla néhány szót. Hiányolom *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* 7. kötetének (1989) Radnóti-bibliográfiájára (319-330.) való utalást is.

Csak a kötet végén, a 397. lapon tudjuk meg, hogy a tételekhez illesztett csillag a kézbe nem vett, másodlagos forrásból származó, hiányos, nem ellenőrizhető adatot jelöli. Bár ez hagyományos jel, eleinte kétségbe vontam, hogy ezt jelentené, hiszen nem csak olyan tételekben találtam, mint az izraeli *Új Kelet*, hanem meglepetésemre a *Magyar Hírlap*, *Magyar Szemle*, *Napkelet*, *Válasz*, *Délmagyarország* vagy a *Pest Megyei Hírlap*. Nem tudom elképzelni, hogy ezeket az OSZK-ban vagy „valahol Magyarországon” ne lehetne megtalálni.

*

A Radnóti-bibliográfia tehát nem vett tudomást a magyar bibliográfiai munka több évtizedes elméleti és módszertani fejlődéséről, korszerű megoldásairól, hanem visszatért a hazai bibliográfiai tevékenység rézkorába. (A vaskorszak az volt, amikor a tételeket formai bontásban — könyvek, folyóirat-közlemények, hírlapi cikkek, ismertetések stb. — és ezen belül címük betűrendjében közölték!)

Ennyi bírálat után kötelességem jót is mondani. A Radnóti-bibliográfia jelentősége abban van, hogy egyáltalán van. Nehézkés kezelése ellenére segíti a kutatást, még kiindulópontként valamelyest a kriti-

kai kiadást is. Napvilágra hozott több mint egy tucatnyi korai Radnóti-verset, zsenjét. Elénk hozta Bibó Istvánnak *A Tündérlak és az Istenhegyi kert* című cikkét 1975-ből (1600. t.), amelyről fia is megfélekedzett, hiszen a Bibó válogatott műveinek harmadik kötetében közölt bibliográfiából hiányzik. (Másik Radnóti-cikke, a *Sem emlék, sem varázslat* elemzése (1686. t.) szerepel a Bibó-bibliográfiában is. A bibliográfiát más szempontból elemző bizonyára értékes tanulságokat tud levonni abból, a Radnóti-kutatás az életmű mely részét vizsgálta ala-

posan, melyet hanyagolt el; mely verseket elemeztek talán túl sokan is, melyeket mellőztek méltánytalanul. Érdekes és nyilván nem véletlen, hogy a *Himnusz a békéről* című verset négyen, a *Két karodban* címűt hatan zenésítették meg. Az utóbbi éppen a Verlaine eszményítette zeneiségével szinte kínálkozott, hogy dallammal párosuljon, az előbbi megzenésítését — kétségtelen önértéke mellett — bizonyára a korszak békepropagandája is ösztönözte.

Péter László